

ANDRZEJ PUCZKO¹

Prawosławny pogląd na „nową ewangelizację”

Orthodox View of “New Evangelization”

Słowa kluczowe: Nowa ewangelizacja, Kościół rzymskokatolicki, Cerkiew prawosławna, świeckie państwo, działalność misyjna, odejście od Kościoła

Keywords: New evangelization, Roman Catholic Church, Orthodox Church, secular state, missionary activity, leaving the Church

Streszczenie

Tematem poruszonym w opracowaniu jest Kościół zachodni, który został dotknięty poważnym problemem schyłku wiary wśród wyznawców w XX i XXI wieku. Zamykając obrady Zgromadzenia Specjalnego Synodu Biskupów, Papież Benedykt XVI jasno zaznaczył, że temat nowej ewangelizacji powinien zajmować naczelne miejsce w planach Kościoła. Przywoływano pilną potrzebę nowej ewangelizacji także dla Bliskiego Wschodu. Chodzi o temat już dość znany, zwłaszcza w krajach o dawnej tradycji chrześcijańskiej. Również niedawne utworzenie Papieskiej Rady do spraw Nowej Ewangelizacji ma odpowiedzieć na tę głęboką potrzebę. Dlatego, po zasięgnięciu rady biskupów świata i konsultacji z Radą Zwyczajną Sekretariatu Generalnego Synodu Biskupów, postanowiła poświęcić najbliższe jego ogólne zgromadzenie zwyczajne w 2012 roku, następującemu tematowi: Nowa ewangelizacja dla przekazu chrześcijańskiej wiary. Wprowadzenie *Nowej ewangelizacji* ma na celu przywrócenie wiary wśród chrześcijan, jak również powrotu wiernych do Kościoła.

Abstract

The subject of this paper is the western Church which was affected by a serious crisis of faith among believers in the 20th and 21st centuries. In closing the session of the Special Synod of Bishops, Pope Benedict XVI clearly

---

¹ Mgr Andrzej Puczko jest uczestnikiem studiów III stopnia (doktoranckich) w Wydziale Teologicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

emphasized the need for new evangelization to be at the forefront of the Church's plans. The urgent need for new evangelization in the Middle East was also summoned. The topic is well known, in particular in countries with an established Christian tradition. The recent establishment of the Pontifical Council for Promoting New Evangelization also attempts to answer this deep need. Therefore, after taking advice from Bishops from around the world and consultation with the Ordinary Council of the General Secretariat of the Synod of Bishops, the Council decided to devote the General Assembly in 2012 to the following topic: The New Evangelization for the Transmission of the Christian Faith. The introduction of the *New Evangelization* aims at the return to faith of Christians and the return of the faithful to Church.

Wstęp

Cywilizacja europejska przez wieki kształtowana była w oparciu o chrześcijaństwo. Poczynając od drugiej połowy dwudziestego wieku naznaczona została silnymi nurtami sekularyzacyjnymi, co spowodowało odchodzenie od wiary coraz szerszych kręgów wiernych. Wiara, na skutek różnych przyczyn, traci swój dynamizm i ulega stopniowej erozji. Na skutek globalizacji proces ten zaczyna ogarniać cały świat, który się zmienił. Zmiany odczuwane przez każdego człowieka dotyczą duszy, serca i umysłu. Za przedmiot publikacji została obrana sfera duchowa i religijność wierzącego człowieka. Starzec Paisjusz Hagioryta mówił:

Panuje powszechny rozpad. (...) Świat stał się zrujnowaną wioską. Sytuacja już dawno wymknęła się spod kontroli. Chyba tylko z góry Bóg coś zrobi. Bóg ma teraz wiele pracy, żeby to wszystko naprawić: tu śrubokrętem, tam kijem, gdzie indziej marchewką. Świat cierpi na wrzód, który już napęczniał i gotów pęknąć, ale jeszcze nie dojrzał (Paisjusz Hagioryta 2010, 27).

Socjologowie zachodni, na czele z Peterem Bergerem, we wczesnych latach siedemdziesiątych XX wieku, pod wpływem zmian cywilizacyjnych, kulturowych i mentalnych, diagnozowali daleko idące przemiany w sferze religijności. Prognozowano marginalizację roli religii w życiu publicznym, odchodzenie od zinstytucjonalizowanych form pobożności ku indywidualizacji i prywatyzacji przekonań religijnych lub wybór

areligijnego, laickiego modelu życia. Powoływano się na wyniki ilościowych badań w krajach zachodniej Europy, w której pustoszejące kościoły były jaskrawo widocznym przejawem malejącego znaczenia wspólnotowego kultu. Spadające wskaźniki religijnej identyfikacji i zaufania do instytucji kościelnej, kwestionowanie zwłaszcza religijnych norm obyczajowości rodzinnej i seksualnej utwierdzały badaczy w sekularyzacyjnych prognozach. Odwoływano się przy tym do tezy twórców myśli socjologicznej Augusta Comte’a, Emila Durkheima i Maxa Webera o malejącej roli religii w epoce postępów modernizacyjnych (Mariański, *Przemiany religijności...*). Doktor Olaf Müller, profesor socjologii religii (Detlef Pollack) informuje, iż w swej pracy pod tytułem: „Pomiędzy sekularyzacją a rewitalizacją. Przynależność do Kościoła i religijność w Europie Środkowej i Wschodniej. Analiza porównawcza rozwoju od 1989/1990 roku” (Mariański, *Przemiany religijności...*), dokonał zestawienia i porównania religijności w krajach europejskich regionów środkowo-wschodniego i wschodniego. Rozszerzył tym samym spektrum porównań o inne kraje byłego obozu komunistycznego (socjalistycznego). Na podstawie analiz porównawczych stwierdził wyraźny wzrost praktyk religijnych i identyfikacji z Kościołem w społeczeństwach prawosławnych po 1990 roku. W krajach katolickich (zwłaszcza w Polsce) nie odnotowano istotnego wzrostu praktyk religijnych, gdyż przed okresem transformacji były już one na bardzo wysokim poziomie (Firlit et al., *Pomiędzy sekularyzacją...*). Spadło natomiast zaufanie do Kościoła. W krajach tradycji protestanckiej nastąpił zarówno wzrost (Łotwa, Estonia), jaki i spadek (Niemcy Wschodnie) przynależności konfesyjnej. Na relatywnie niskim poziomie utrzymał się wskaźnik praktyk religijnych oraz odnotowano słabnące zaufanie do Kościołów. W krajach z dominacją islamu obserwuje się stosunkowo mało zmian (Bośnia i Hercegowina) lub tendencję raczej spadkową (Albania). Lapidarne podsumowanie autora, którego zasadność dowodzi statystycznymi korelacjami, streszcza się w stwierdzeniu, że „kraje bardzo religijne na początku lat dziewięćdziesiątych stały się jeszcze bardziej religijne,

a społeczeństwa już wtedy świeckie stały się jeszcze bardziej świeckie” (Firlit et al., *Pomiędzy sekularyzacją...*). U uważnego czytelnika pewnie pojawi się wątpliwość, czy tak generalny wniosek dotyczy także sytuacji religii w Rosji przed i po *pierestrojce*. Trudno natomiast odmówić racji stwierdzeniu autora, że „nie można w pełni zrozumieć sytuacji religijnej w społeczeństwach Europy Środkowej i Wschodniej bez świadomości jej historycznego kontekstu oraz znaczenia religii dla tożsamości narodowej i etnicznej” (Mariański, *Przemiany religijności...*). Można tylko dodać, że metodologiczna dyrektywa dotycząca wymogu interpretacji współczesności w kontekście historycznych odniesień i subiektywnych znaczeń powinna być powinnością powszechną.

Temat nowej ewangelizacji, czyli troski o przekaz wiary z nowym dynamizmem i za pomocą nowych środków, postawiony został po raz pierwszy przez papieża Pawła VI w adhortacji apostołskiej „*Evangelii nuntiandi*”, o ewangelizacji w świecie współczesnym. Pojęcie nowej ewangelizacji było też jednym z „haseł kluczy” pontyfikatu Benedykta XVI. O tym jak wielką troskę papież ten przywiązywał do nowej ewangelizacji, świadczy między innymi fakt powołania przezeń nowej dykasterii watykańskiej, jaką jest utworzona jesienią 2010 roku Papieska Rada do spraw Krzewienia Nowej Ewangelizacji oraz zwołanie specjalnego zgromadzenia Synodu Biskupów w październiku 2012 roku, poświęconego temu tematowi. Współczesny świat i Kościół zachodni potrzebuje nowej ewangelizacji, jako główny warunek zachowania chrześcijaństwa. Słowa te, są konkluzją osiągniętą przez uczestników konferencji „*Kościół, Państwo, Społeczeństwo: lekcje historii i perspektywy*” (Radziukiewicz 2016). Spotkanie to, było międzynarodową konferencją, która odbyła się w serbskim mieście Nisz, zainicjowane przez Rosyjską Fundację na rzecz jedności prawosławnych narodów chrześcijańskich (Международный Фонд Единства Православных Народов), kierowaną przez profesora Walerego Aleksiejewa. Uczestnicy spotkania jednogłośnie stwierdzili, że chrześcijaństwo XXI wieku jest w poważnym niebezpieczeństwie.

Unia Europejska, po przez świeckie podejście do Kościoła i świata, doprowadziła do poważnego kryzysu wiary. W Kościołach ubywa wiernych, pustoszeją parafie katolickie w całej Europie. Najbardziej jest to widoczne w Republice Czeskiej, Republice Federalnej Niemiec oraz w Republice Francuskiej, gdzie opuszczone Kościoły są po prostu burzone lub wystawiane na sprzedaż. Budynki kościelne zamienia się w biura, sklepy, restauracje, mieszkania, magazyny, organizowane są wystawy nowoczesnych artystów, a nawet tworzone są parki rozrywki. Jako przykład można podać Czechy, najbardziej laicki kraj w świecie chrześcijańskim, który ciągle zaskakuje świat. Wraz ze zmniejszającą się liczbą wiernych Czesi stanęli przed dylematem nadmiaru nieużywanych obiektów sakralnych. Władze Pragi wydały pozwolenie na przerobienie Kościoła Praskiego na hotel (Ufal, Ufal 2012). Władze starały się przekazywać obiekty w dobre ręce, najchętniej na biblioteki, sale wystawowe, miejsca spotkań itp. Nie zawsze jednak się to udawało. Dla przykładu w miasteczku Smihov w regionie pilzneńskim jeden z nieużywanych Kościołów kupiła pani archeolog pod pretekstem badań naukowych, po czym przerobiła go na mieszkanie i osiedliła się w nim wraz z mężem. Kolejnym przykładem są pomieszczenia klasztorne w Klatovym (Ufal, Ufal 2012), które przekształcone zostały na biuro zamiejscowe Praskiego Uniwersytetu Przyrodniczego (Ufal, Ufal 2012). Freski na sufitach w kilku pomieszczeniach odnowiono tylko, dlatego, że uczelnia dostała dofinansowanie do adaptacji budynku, a budynek dodatkowo objęty jest obowiązkowym nadzorem konserwatora zabytków.

Kolejnym przykładem są Kościoły w Niemczech, które znalazły się w bardzo trudnej sytuacji. Odczuwa to zarówno Kościół katolicki, jak i ewangelicki. Struktury kościelne są coraz słabsze. W całej Europie już kilka tysięcy kościelnych budynków dostało się w prywatne ręce, część z nich przerobiono na pomieszczenia mieszkalne (*Skatepark w kościele*). Coraz gorzej z wiarą jest również w Polsce. W ciągu ostatnich trzydziestu lat prawie dwadzieścia procent katolików przestało chodzić do Kościoła. Według danych Instytutu Statystyki Kościoła katolickiego

w latach pięćdziesiątych w mszach regularnie uczestniczyło do sześćdziesięciu procent wiernych, dla porównania w latach 2008-2009 już tylko niewiele ponad czterdzieści procent (*Skatepark w kościele*). Tygodnik Powszechny w swym artykule „Kościoł w agonii? Narasta kryzys wiary w Europie” opisuje Kościół w Europie, który umiera śmiercią naturalną. Przed planowaną pielgrzymką Benedykta XVI do Niemiec w 2011 roku, tamtejszy episkopat ujawnił szokujące dane dotyczące liczby apostatów. Okazało się, że liczba osób które odeszły z Kościoła katolickiego sięgnęła stu osiemdziesięciu tysięcy (Wiśniewska 2012). Poprzez chrzest do Kościoła wstąpiło zaledwie sto siedemdziesiąt tysięcy osób. Łącznie kościoły, w tym protestancki, opuściło około sto trzydzieści osiem tysięcy Niemców, to o 1,9 procent mniej niż w 2011 roku, gdy uczyniło to nieco ponad sto czterdzieści jeden tysięcy. Największe straty zanotował Kościół ewangelicko-luterański w Północnych Niemczech (Nordkirche), gdzie odnotowano aż 19.285 tysięcy wystąpień (Wiśniewska 2012). Natomiast z Kościoła katolickiego odeszło 118.338 osób (*Niemcy: mniej wystąpień z Kościoła...*). To mniej, aż o 6,4 procent względem 2011 roku. Łącznie oba wielkie Kościoły Niemiec opuściło dwieście pięćdziesiąt tysięcy osób. Odpowiada za to nie tylko liczba apostazji, ale także starzejące się społeczeństwo. Więcej członków Kościołów umiera niż jest chrzczonych. Drastycznie spada również liczba powołań. Odpowiedzią Kościoła katolickiego na te zagrożenia ma być „nowa ewangelizacja”. Nowa ewangelizacja jest, zatem synonimem misji (*Zespół KEP d.s. Nowej Ewangelizacji...*); wymaga umiejętności rozpoczynania czegoś od nowa, przekraczania granic, poszerzania horyzontów. Nowa ewangelizacja jest przeciwieństwem samowystarczalności i polegania na sobie samym, mentalności *status quo* i takim pojmowaniu duszpasterstwa, które sądzi, że wystarczy dalej postępować tak, jak się postępowało zawsze. Dziś „business as usual” już nie wystarcza. Jak starają się zaznaczyć niektóre Kościoły lokalne, nadszedł czas, by Kościół wezwał swe wspólnoty chrześcijańskie do nawrócenia duszpasterskiego, ukierunkowania swych działań i struktur na misję.

Podstawowym problemem Kościoła jest Unia Europejska, która w swych działaniach przeszkadza Kościołowi katolickiemu w prowadzeniu „nowej ewangelizacji” (Bartnik, *Unia Europejska...*). Za zgodą polityków zatracane są podstawowe wartości, które zastąpiono tak zwaną moralną abstrakcją. Przykładem tego w krajach Unii Europejskiej jest propagowanie modelu świeckiego państwa, wprowadzanie wartości świeckich w krajach chrześcijańskich tzn. wprowadzanie koncepcji państwa świeckiego, jako przeciwieństwo państwa wyznaniowego, usuwanie lekcji religii oraz symboli chrześcijańskich w szkołach oraz urządach państwowych, legalizację małżeństw homoseksualnych, legalne przeprowadzanie operacji zmiany płci, wspieranie aborcji oraz macierzyństwa zastępczego (surogatek), legalizacji eutanazji oraz legalizacja środków odurzających. Politycy poprzez swe działania zatracają w sobie oraz w społeczeństwie tożsamość kulturową, osobową, narodową oraz religijną, tym samym osłabiają społeczeństwo doprowadzając do konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych w krajach Unii Europejskiej. Kolejnym problemem w instytucji Kościoła katolickiego, są odejścia *zwątpionych* księży ze służby kapłańskiej. Na przestrzeni ostatniego dwudziestolecia liczba księży rezygnujących z kapłaństwa w Polsce zdecydowanie wzrosła (Zagrodzki, 2012). Wierni przyzwyczaili się do odchodzenia księży i nie jest to już dla nich szokiem. Nie mamy wprawdzie do czynienia z lawiną odejść na miarę posoborowego kryzysu na Zachodzie. Statystycznie w całym Kościele w ciągu roku porzuca kapłaństwo około tysiąca księży. W latach siedemdziesiątych, w okresie kryzysowym, odchodziło cztery razy więcej (Zagrodzki, 2012). Każde odejście z kapłaństwa jest jednak bolesne dla wszystkich stron: dla odchodzącego, diecezji, rodziny, kolegów. Niejednokrotnie sutannę porzucają księża już w kilka lat po przyjęciu święceń. Powodem rezygnacji osoby świeckiej, jak i kapłana z przynależenia do Kościoła, jest niewątpliwie słaba wiara. Brak zaangażowania bliskich w nasze duchowe potrzeby i problemy. W sytuacji, w której świat i Kościół katolicki realizując politykę zachodu coraz bardziej traci swą duchową pozycję w Unii Europejskiej, powinien wsłuchać

się w głos prawosławia. Cerkiew prawosławna widzi ogromny problem wynikający ze zderzenia się mentalności Europy zachodniej z Europą wschodnią – prawosławną.

Rosyjska Cerkiew prawosławna, jak i polska posiada długą tradycję działalności misyjnej, niesienia Ewangelii całemu światu. Prawosławne głoszenie Ewangelii, polega na rozbudzeniu wiary, która ma przygotować świat i ludzi do powtórnego przyjścia Jezusa Chrystusa. W pierwszym Liście do Tesaloniczan (4,13-17) Apostoł Paweł pisze, iż w dniu powtórnego przyjścia Chrystusa, wszyscy, którzy „umarli w Chrystusie” to znaczy ci, którzy są godni zbawienia, zostaną wzbudzeni i wraz z żywymi sprawiedliwymi, zabrani naprzeciw przychodzącemu Panu: „A to wam mówimy na podstawie Słowa Pana, że my, którzy pozostaniemy przy życiu aż do przyjścia Pana, nie wyprzedzimy tych, którzy zasnęli. Gdyż sam Pan, na dany rozkaz, na głos archanioła i trąby Bożej zstąpi z nieba; wtedy najpierw powstaną ci, którzy umarli w Chrystusie. Potem my, którzy pozostaniemy przy życiu, razem z nimi porwani będziemy w obłokach w powietrze, na spotkanie Pana; i tak zawsze będziemy z Panem” (1 Tes 4,15-17).

Misjonarze rosyjscy przejawiali swoją aktywność od ziem polskich i Bałtyku na zachodzie, do Alaski i Kalifornii na wschodzie, od Murmańska na północy, do środkowej Azji i Chin na południu. Wielu misjonarzy zapoczątkowało rozwój chrześcijaństwa na wspomnianym obszarze, a ich imiona zostały wpisane w poczet świętych. Przykładem wybitnych osiągnięć misyjnych Rosyjskiej Cerkwi prawosławnej była działalność św. biskupa Stefana Permskiego, *Prepodobnego* Trifona i Hermana, ewangelizatorów Alaski, mnichów monasteru na Wałaamie i Sołowkach, równego apostołom Mikołaja, arcybiskupa Japonii, św. metropolity Innocentego, apostoła Ameryki, archimandryty Makarego Glucharewa, apostoła kraju altajskiego. W drugiej połowie dziewiętnastego wieku powstało Prawosławne Towarzystwo Misyjne Rosyjskiej Cerkwi prawosławnej. W dziewiętnastym wieku widać było wzmożoną działalność misyjną na obszarach Syberii, na Dalekim i Bliskim Wschodzie.

Działalność misyjna była prowadzona wśród pogan, wyznawców islamu i buddyzmu. Na terenie Jeruzolimy i Palestyny Towarzystwo Misyjne Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej wspierało prawosławnych Arabów i sprawowało opiekę nad wieloma miejscami świętymi. Działalność misyjna została przerwana przez rewolucję bolszewicką w 1917 roku. Po okresie represji komunistycznych, dopiero po 1988 roku, zostały stworzone warunki do reaktywowania działalności misyjnej. Misjonarze, biskupi, *batuszkwowie*, tzn. księża prawosławni, mnisi ślani przez Cerkiew prawosławną głosili Ewangelię wśród tych, którzy wierzyli, wierzą, ale również wśród tych, którzy jeszcze nie uwierzyli w Pana Boga, bądź są od niego oddaleni. Obecnie w Federacji Rosyjskiej ponad 85 procent społeczeństwa deklaruje przynależność do wyznania prawosławnego i czynnego uczestniczenia w Świętych Sakramentach. Po wielu latach indoktrynacji, dopiero kształtuje się nowa rzeczywistość religijna. Tradycyjnie na całym terytorium Federacji Rosyjskiej dominuje wyznanie prawosławne. Wyznawcami jego, oprócz Greków, Serbów, Rosjan, Białorusinów, Ukraińców i Polaków stały się schryścianizowane ludy niesłowiańskie: Karelowie, Czuwasze, Komi, Maryjczycy, Udmurci, Mordwini, Chakasi, Wensi i część Osetyńczyków. Do tej grupy należy dodać liczne diaspory: gruzińską, mołdawską, rumuńską i bułgarską (Mironowicz, *Cerkiew prawosławna...*).

Po 1991 roku w Federacji Rosyjskiej nastąpiły istotne zmiany w życiu religijnym. Zmieniła się liczba wierzących i niewierzących wśród Rosjan. Jeżeli na początku lat dziewięćdziesiątych (rok 1991) liczba niewierzących – 62 procent, była dwukrotnie wyższa od liczby wierzących – 31 procent, to w końcu tej dekady proporcje zostały odwrócone. W 1999 roku liczba niewierzących wynosiła 30 procent, wobec 54 procent Rosjan deklarujących wyznanie prawosławne (Cehanskaâ 2000; Dubin 2000). Powrót do Cerkwi nie jest tendencją stałą. Wierzących przybywa w sytuacjach kryzysowych, krachu ekonomicznego oraz zaburzeń politycznych i społecznych. W pierwszym okresie lat dziewięćdziesiątych liczba wierzących Rosyjskiej Cerkwi prawosławnej powiększyła

się głównie o osoby, o niewielkich możliwościach ekonomicznych i z niższym statusem społecznym. W tej grupie przeważały kobiety. W drugiej dekadzie lat dziewięćdziesiątych liczba wiernych zwiększyła się nie tylko o osoby dorosłe (ponad dwukrotnie), ale również w takiej samej proporcji wzrosła liczba młodzieży. Ponad dwukrotnie zwiększyła się liczba mężczyzn deklarujących swoje przywiązanie do prawosławia. Prawie trzykrotnie zwiększyła się grupa wierzących wśród inteligencji. Warto podkreślić, że zjawisko to dotyczy nie tylko zwiększenia się masowości deklaracji przywiązania do prawosławia, ale również zmiany w religijności Rosjan. Około dwu i pół krotnie zwiększyła się liczba osób uczestniczących w nabożeństwach i przystępujących do Świętych Sakramentów (Mironowicz, *Cerkiew prawosławna...*). Zdaniem obserwatorów społeczeństwa rosyjskiego zmiany w religijności dotyczą wszystkich warstw i grup społecznych (Cehanskaâ 2000; Dubin 2000). Podnosząc problem religijności Rosjan należy zwrócić uwagę na wielką dynamikę powrotu do prawosławia młodych, wykształconych, zamieszkałych na terenach zurbanizowanych. Według badań socjologicznych deklaracja przynależności do Cerkwi prawosławnej oznacza ich aktywne uczestnictwo w życiu religijnym, tzn. częste uczestniczenie w nabożeństwach, przystępowanie do sakramentów, czy aktywne uczestniczenie w życiu wspólnot parafialnych. Wiara chrześcijańska dla współczesnych Rosjan i Polaków, którzy utożsamiają się z prawosławiem, posiada duże znaczenie psychologiczne, często ograniczone do samego aktu deklaracji przynależności do wyznania. Sama deklaracja w mniemaniu znacznej części wiernych nie nakłada obowiązków religijnych, nie zakłada odpowiedzialności osobistej wobec wspólnoty wierzących, nie wpływa na zmianę charakteru życia codziennego. W tej grupie wiernych istnieje mocne przekonanie, że wiara jedynie skłania ich do rozważań o sensie życia i zbawieniu. Prawosławie dla Rosjan staje się częścią ich tożsamości narodowej i kulturowej. Prawosławie ma być tą kategorią wartości, która ma wyraźnie odróżnić „prawdziwych chrześcijan” – wyznawców od innych. Wśród obu kategorii grup obserwuje się narastające zjawisko

zewnątrznego wyrażania swego przywiązania do prawosławia (Dubin 1999). Szczególną aktywność przejawiają „nowo nawróceni”, często do niedawna byli członkowie ateistycznych partii politycznych, którzy choć nie uczestniczą w nabożeństwach, to głośno podkreślają swoją przynależność do prawosławia. W okresie, kiedy problem wyznania staje się coraz bardziej sprawą osobistą obywateli, to z tej grupy wiernych wyrastają zwolennicy podkreślenia symbiozy państwa i Cerkwi. Prawosławie staje się dla nich symbolem państwa i z tego powodu powstają liczne zakusy wykorzystania Cerkwi do spraw politycznych (Dubin 2000). Przykładem tego jest Rosja. Zawsze jednak instrumentalne traktowanie wyznania, podnoszenia tego problemu w życiu politycznym lub państwowym przez „nowo nawróconych” przynosi zgubne konsekwencje dla Cerkwi i społeczności wiernych (Mironowicz, *Cerkiew prawosławna...*).

Analizując obecną sytuację wyznaniową w Polsce, jak i w Rosji można zauważyć następujące zjawiska: zwiększenie zainteresowania osobami prawosławnymi oraz władzami cerkiewnymi przez instytucje państwowe. Podobne tendencje w państwie rosyjskim, jak i polskim nie były możliwe przed dekadą lat dziewięćdziesiątych. Obecnie problematyka prawosławna jest stale obecna w środkach masowego przekazu i występuje wśród atrybutów władzy państwowej. We współczesnej Rosji w kręgach prawosławnych odradza się historyczna tradycja Moskwy, jako Trzeciego Rzymu. Poglądy takowe wyraża znaczna część duchowieństwa prawosławnego. Archimandryta Konstanty w moskiewskim czasopiśmie *Dziennik Rosyjski (Русский Вестник)* w numerze 12 z 1992 roku napisał:

Na początku tego stulecia ze świadomości narodu rosyjskiego uleciała myśl, że nasza Ojczyzna nie jest Wielką Rosją, jest natomiast przyobleczoną w narodowo - państwową potęgę Świętej Rusi, której Opatrzność Boska powierzyła niezwykle ważną służbę: być ostatnią ostoją wszechświatowego prawosławia, być poskromicielem światowego zła. Stąd nadanie Moskwie tytułu Trzeciego Rzymu. (...) Świat zachodni w sposób oczywisty dojrzewa do przyjęcia Antychrysta. (...) Największym naszym

wrogiem jest ostatnie, najgorsze stadium zachodniego przenievierstwa, zgotowanego do przyjęcia Antychrysta. Jego przyjście może powstrzymać jedynie odbudowa zniszczonego Prawosławnego carstwa Rosyjskiego jako Trzeciego Rzymu (Mironowicz, *Cerkiew prawosławna...*).

W podobnym tonie wypowiadał się na łamach wspomnianego tygodnika w numerze 39 z 1992 roku, metropolita petersburski Jan (Lazari 1997, 335-336). Pomimo że wielu prawosławnych duchownych i świeckich odzęgnuje się od nacjonalistycznego misjonizmu, to nie sposób nie zauważyć, że poglądy takie nie są obce znacznej części społeczeństwa rosyjskiego (Lazari 1997, 338).

Polityka hierarchii Cerkwi Prawosławnej i władz państwowych zmierzająca do stworzenia z prawosławia religii państwowej powoduje wspólne wystąpienie państwa i Cerkwi przeciwko ruchom sekciarskim, innowierczym, a nawet tendencjom niezgodnym z tradycyjną kulturą i tożsamością Rosjan (Patyna, *Rosyjska Cerkiew Prawosławna*). Szczególnie mocno akcentuje się w wypowiedziach duchownych i polityków, że Rosyjska Cerkiew Prawosławna była i pozostaje integralną częścią struktury państwowej Rosji. Ewangelizacja ziem ruskich była przeprowadzana przy pomocy aparatu państwowego. Rosyjska Cerkiew Prawosławna, podobnie jak Cerkiew bizantyjska, była ściśle połączona z państwem. Panujący w Rosji, z wyjątkiem okresu komunistycznego, zawsze dążyli do konsolidacji państwa i społeczeństwa przy pomocy Cerkwi. Chrześcijaństwo wzmacniało istniejącą strukturę społeczną oraz dawało możliwość rozwoju kulturalnego i intelektualnego wszystkim mieszkańcom państwa rosyjskiego. Źródłem przymierza państwa i Cerkwi początkowo stały się zasady apostołskie, a w ostatnich trzech stuleciach, wyłączając okres komunizmu, symbioza Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i państwa w Rosji opiera się na obopólnych interesach (Babinov 2002).

Zakończenie

Wierność tradycji Cerkwi prawosławnej oraz nowe, skuteczne metody ewangelizacji to zdaniem patriarchy moskiewskiego, jak również

pozostałych prawosławnych patriarchatów, sposób na rozwój chrześcijaństwa w świecie. Stanowisko to przedstawił w swej wypowiedzi Metropolita Hilarion Ałfiejew (*Cerkiew o Tradycji...*), przewodniczący Wydziału Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu Moskiewskiego. Metropolita podkreśla, że Prawosławie swoimi korzeniami sięga nauczania Kościoła apostołskiego i nie potrzebuje poszukiwania nowych rozwiązań teologicznych tak zwanej *Nowej Ewangelizacji*. Raczej konieczna jest wierność Tradycji Ojców Kościoła prawosławnego, ponieważ od tego zależy jego przyszłość. Problem stanowi przekaz misyjny, w którym należy poszukiwać form głoszenia Ewangelii skutecznych i zrozumiałych dla współczesnego człowieka. Cerkiew prawosławna kładzie ogromny nacisk na ewangelizację i edukację wiernych. Jeśli będziemy wierni tradycji Cerkwi prawosławnej, będziemy czytać i kierować swym życiem w oparciu o Żywoty Świętych, to nigdy nie zblędzimy.

Bibliografia

- Babinov, Ūrij A. 2002. *Ėvolúciâ cerkovnyh otnošenij v Rossijskoj imperii*. Dostęp 2014.06.30. <http://znanium.com/bookread2.php?book=514502>.
- Bartnik, Czesław. *Unia Europejska, a Kościół Katolicki*. Dostęp 2014.06.20. http://www.okiem.pl/ojczyzna/unia3_kosciol.htm.
- Cehanskaâ, Kira Vladimirovna. 2000. „Rossiâ. Tendencii religioznosti v XX veke.” *Istoričeskij vestnik* 5 (1). Dostęp 2014.06.12. http://krotov.info/history/20/iz_istori/tsehans.html.
- Cerkiew o Tradycji i skutecznej ewangelizacji*. Dostęp 2014.06.23. <http://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,9001,-cerkiew-o-tradycji-i-skutecznej-ewangelizacji.html>.
- Dubin, Boris. 1999. „Zerkalo i ramka. Nacional’no-političeskie mify v kollektivnom voobraženii segodnâšnej Rossii.” *Znanie - sila* 9/10. Dostęp 2014.06.12. http://wsyakayawsyachina.narod.ru/social_sciences/myth_7.html.

- Dubin, Boris. 2000. „Massovoe pravoslavie v Rossii.” *Indeks/Dos'e na cenzuru* 11. Dostęp 2014.06.09. <http://www.index.org.ru/journal/11/dubin.html>.
- Firlit Elżbieta, i Michael Hainz, Maria Libiszowska-Żółtkowska, Gert Pickel, Detlef Pollack. 2012. *Pomiędzy sekularyzacją i religijnym ożywieniem. Podobieństwa i różnice w przemianach religijnych w Polsce i w Niemczech*. Dostęp 2015.12.30. <http://nowaewangelizacja.org/rozdzial-pierwszy-czasy-nowej-ewangelizacji>.
- Lazari de, Andrzej. 1997. „Współczesny nacjonalizm rosyjski i prawosławie.” W *Katolicyzm w Rosji i prawosławie w Polsce (XI-XX)*, 335-336. Warszawa: Upowszechnienie Nauki-Oświata „UN-O”.
- Mariański, Mariusz. *Przemiany religijności w Polsce i w Niemczech - syndrom sekularyzacji czy rewitalizacji*. Dostęp 2015.12.30. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IK/wam_2013_sekularyzacja_00.html.
- Mironowicz, Antoni. *Cerkiew prawosławna we współczesnej Rosji*. Dostęp 2014.06.20. <http://www.wyklady.ekpu.lublin.pl/wyklady/mironowicz/mironowiczw2.htm>.
- Niemcy: mniej wystąpień z Kościoła katolickiego niż z Kościoła ewangelickiego*. Dostęp 2014.06.21. <http://www.fronda.pl/a/niemcy-mniej-wystapien-z-kosciola-katolickiego-niz-z-kosciola-ewangelickiego,32743.html>.
- Paisjusz Hagioryta. 2010. *Słowa. T. 1: Z bólem i miłością o współczesnym człowieku*. Hajnówka: Bratczyk.
- Patyna, Michał. *Rosyjska Cerkiew Prawosławna*. Dostęp 2014.06.26. <http://www.rosjapl.republika.pl/cerkiew/kosciol.html>.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego*. 1975. Warszawa: Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne.
- Radziukiewicz, Anna. 2016. „Cerkiew i państwo.” *Przegląd prawosławny* 4 (370). Dostęp 2015.11.14. http://www.przegladprawoslawny.pl/articles.php?id_n=3331&id=2.

- Skatepark w kościele. Kryzys wiary w Europie TVN24*. 11 maja 2012 roku. Dostęp 2014.06.20. <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/skatepark-w-kosciele-kryzys-wiary-w-europie,209441.html>.
- Ufal, Joanna i Paweł Ufal. 2012. *Czechy laickie*. Dostęp 2015.08.25. <http://wedrowni.ufale.pl/czechy-laickie>.
- Wiśniewska, Katarzyna. 2012. *Wypisać się z Kościoła. Coraz więcej chętnych*. Dostęp 2014.06.20. http://wyborcza.pl/1,76842,11124243,Wypisac_sie_z_Kosciola_Coraz_wiecej_chetnych.html.
- Zagrodzki, Wojciech. 2012. *Wokół faktów odejść z kapłaństwa. Rozmowa z Józefem Autustynem*. Dostęp. 2014.06.23. <http://www.katolik.pl/wokol-faktow-odejsc-z-kaplanstwa,22677,416,cz.html>.
- Zespół KEP d.s. Nowej Ewangelizacji. *Nowa Ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej - Lineamenta*. Dostęp 2014.06.23. <http://nowaewangelizacja.org/strefa-ewangelizacji/dokumenty-o-nowej-ewangelizacji/lineamenta-nowa-ewangelizacja-dla-przekazu-wiary-chrzescijanskiej/rozdzial-pierwszy-czasy-%C2%ABnowejewangelizacji%C2%BB/>.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LX

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2018

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Ślawik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr Jerzy Sojka – sekretarz redakcji

Skład komputerowy – Łukasz Troc

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa tel. +48 22 635-68-55

Nakład: 100 egz., objętość ark. wyd.: 7,3

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,

15-703 Białystok

Spis treści

ARTYKUŁY

- JERZY OSTAPCZUK, *Przedmowy do Ewangelii bł. Teofilakta Bułgarskiego w cyrylickich tetraewangeliach lwowskich* 155
- JAN ŻAK, *Źródła do historii Biblii warszawskiej* 175
- JERZY GRZYBOWSKI, *Żołnierz i duszpasterz. Działalność duszpasterska księdza protoprezbitera ppłk Szymona Fedorońki w Wojsku Polskim w latach 1922 – 1940* 209
- AGNIESZKA DEC-MICHALSKA, *Liturgia w wolnych Kościołach protestanckich* 237
- ANDRZEJ PUCZKO, *Prawosławny pogląd na „nową ewangelizację”* 263
- MAGDALENA GRABOWSKA, *„Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię.” Mt 11,28. Narracja tożsamościowa nieheteronormatywnej katoliczki. Studium przypadku* 279

RECENZJE

- Hintz, Marcin i Michał Hucal, red. 2018. *Ewangelickie Prawo Kościelne 1918-2018. Zbiór tekstów prawnych Kościołów ewangelickich w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT. Ss. 697 (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI) 305

Wykaz autorów

Dec-Michalska Agnieszka, agnieszkadecmichalska@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Grabowska Magdalena, magdalena.grabowska@ug.edu.pl, Uniwersytet Gdański, ul. Chabrowa 63b/7, 81-079 Gdynia

Grzybowski Jerzy, jgrzybowski@uw.edu.pl, Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski, ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa

Ostapczuk Jerzy, jostap@wp.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Puczko Andrzej, a.puczko@post.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Żak Jan, janzak@poczta.onet.pl, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, ul. Katedralna 9, 50-328 Wrocław.